אַן איגרתל פון ווילנע

איר חלום איז פאַרווירקלעכט געוואָרן: זי איז געוואָרן די טייערסטע אידישע לערערין אין ווילנע

פאַניע יאָכעלעס=בראַנצאָווסקי, וואָס לעבט אין ווילנע און איז אָקערשט געוואָרן פינף=און=אַכציק יאָר, באַזוכט איר אַמאָליקע פאַרטיזאַנער באַזע אין וואַלד, פערציק קילאָמעטער אַ מהלך פון ווילנע, בכדי ווייזן אַ גרופּע סטודענטן ווי אַזוי ס'האָבן געלעבט די אידישע פאַרטיזאַנער אין זייערע באַהאַלטענע "זיעמלאַנקעס" (אַזעלכע שטיבעלעך אויסגעגראָבענע אין דער ערד, מיט גרין=באַוואַקסענע דעכער, זיי זאָלן זיך ניט אָנזען פון די דייטשישע עראָפּלאַנען).

פאָרזעצונג פון דער ערשטער זייט

"אַריינצושפּרינגען" און פאַראייביקט ווערן אין אָטאָ דער פאָטאָגראַפיע.

און יענע פאָטאָגראַפיע, פון אַ גליקלעכער משפּחהלע, ווי זי שטייט פאַרן טאַטנס געשעפט, אַלע אינאיינעם, מיט ליבשאַפט זאַלבענאַנד, און מיט אַלע האָפענונגען אויף די ווייטערדיקע יאָרן, איז געבליבן ווי אַ סימבאָל פון אַ גאַנצער פאַרשניטענער וועלט פון וועלכע עס זיינען מיט נסים און וואונדער געבליבן לעבן מערניט אַ פיצינקער חלק. פון יענעם בילד האָט נאָר איין פאַניע איבערגעלעבט די מלחמה. איר צו לאַנגע געבענטשטע יאָרן.

און אַז פאַניע=לעבן שטייט ביי היינטיקן טאָג אויפן זעלביקן אָרט, וואו עס געפינט זיך אַ מאָדערנע געשעפט פאַר צאַצקעס און מעבל פאַר רייכע הייזער, האַלטנדיק אין האַנט יענע פאָטאָגראַפיע פון אַ וועלט וואָס איז מער ניטאָ, שפּירט זיך ווייטער אַ טרייסט, אַ טרייסט אין דער עצם דערמאָנונג פון די גרויזאַם=אומגעקומענע נאָענטסטע און אייגענע, און בעת מעשה אַ געפיל פון היסטאָרישער אחריותדיקייט, אַז זי קען דאָס אַלץ ווייזן און דערציילן די וואָס כאַפּן זיך איצטער אַראָפּעט אין ווילנע אַ קוק טאָן אַ שטאָט, וועמענס ציגל, גאַסן און שטיינער עס האָבן אַמאָל געהערט גאָר אַנדערע מענטשן איידער די היינטיקע איינוואוינער.

אין סעפּטעמבער 1939 זיינען אַריין די סאָוועטן אין ווילנע. נאָך עטלעכע וואָכן האָבן זיי אָבער אָפּגעגעבן דער שטאָט צו דער ליטווישער מלוכה וואָס האָט אויף אַזאַ אופן "צוריקבאַקומען", אַזוי צו זאָגן, די היסטאָרישע קרוינשטאָט פון ליטע וואָס איז פאַרכאַפּט געוואָרן פונעם גענעראַל זשעליגאָווסקיס חיילות פאַרן מאַרשאַל פּילסודסקיס פּוילישער רעפּובליק אין 1920טן יאָר. פאַניע איז אַוועק אין אָקטאָבער 1939 שטודירן און אַרבעטן אין ווייסרוסלאַנד. זי האָט זיך אומגעקערט אַהיים קיין ווילנע אין יוני 1941, עטלעכע וואָכן איידער די דייטשן האָבן אַטאַקירט און גיך פאַרכאַפּט די מערבדיקע שטחים פון סאָוועט=רוסלאַנד (אינצווישן, אין 1940, האָבן די סאָוועטן געהאַט איינגעשלונגען גאַנץ ליטע, ווילנע בתוכה, און איר געמאַכט פאַר אַ סאָוועטישער רעפּובליק).

פאַניע (פאַניטשקע ווי ס'רופן איר פאַרצויגענערהייט גערופן די נאָענטע און אייגענע) דערמאָנט זיך אין יענע לעצטע טעג פון שלום אין ווילנע אין יוני 1941. "ווען אימיצער דערציילט מיר דאָס אַלץ וואָס האָט אונדז נאָך דעם געטראָפן, וואָלט איך אין לעבן ניט געגלייבט, און אַז שוין יע געגלייבט, וואָלט איך ניט ווידער געגלייבט אַז איך אַליין וואָלט איבערלעבן".

שוין די ערשטע טעג האָבן אַלצדינג אויף צו פאַרשאַפן די אידישע באַפעלקערונג פון שטאָט פאַרשעמונג און פאַראָרעמונג. געווען איין דערנידעריקונג פון מענטשלעכער ווירדע נאָך דער אַנדערער. אידן טאָרן ניט קיין אויפן טראָטואַר. אידן טאָרן ניט גיין אין קראָם, טאָרן ניט גיין אויפן מאַרק. אידן דאַרפן טראָגן אַ גרויסן J אויף זיך (שפּעטער די געלע לאַטע). די אידן דאַרפן געבן זייער האָב=און=גוטס פאַר "קאָנטריבוציעס" צו דער נייער מאַכט. און ווייטער און ווייטער.

שוין אין סעפּטעמבער 1941 האָט מען פאַניעס זיידן פון טאַטנס צד, ר' וועלוול געפירט אין פּאָנאַר, דער אָרט פון מאַסן=מאָרד פון די ווילנער אידן, און געשאָסן פאַרן "חטא הקדמון" וואָס ער איז געווען אַ איד. "איך געדענק אים זייער גוט", גיט פאַניע איבער. "אַ הויז=פאַרבער פון פאַך, אַ שיינער איד, אַ פרומער, מיט אַ קליינער בערדעלע, געלעבט אין אַ הילצערנער שטיבעלע אויף אַנטאָקאָל". מען האָט דאַמאָלסט אויך דערשאָסן זיין פרוי, פאַניעס באָבע שרה=גיסע הי"ד.

די אויספירונג פון פולשטענדיקן גענאָציד פון דער אידישער באַפעלקערונג האָבן די דייטשן "ערשט אויסגעפּראָוווט" אין ליטע אין די חדשים נאָך זייער אָקופּירן דיאָ שטחים אין 1941. אין אַ סך ליטווישע שטעטעלעך האָט מען אַלע אידן געהאַט אויסגעשאָסן ביז האַרבסט. איבער גאַנץ ליטע זיינען פאַראַן הונדערטער גריבער מאַסן=קברים, שיער ניט פאַר יעדן שטעטל.

פאַניע אין ווילנער געטאָ, אויגוסט 1943, אַ חודש פאַר דער ענדגילטיקער ליקווידאַציע פון געטאָ: זי איז געווען אַ מיטגלידערין אין דער געהיימער ווידערשטאַנד=גרופּע "פאַראייניקטע פּאַרטיזאַנער אָרגאַניזאַציע" ("עף=פּע=אָ") אין ווילנער געטאָ. אָטאָ די פאָטאָגראַפיע האָט מען גענומען אויף צו מאַכן פאַר איר אַ פאַלשן פּוילישן פּאַספּאָרט, זי זאָל קענען אַרויס און אַוועק צו די קעמפנדיקע פּאַרטיזאַנער אין די וועלדער. דער פּלאַן איז ניט געלונגען, און לסוף איז זי מיט אַ חברטע=פּאַרטיזאַנער, דאָבקע דעוועלטאָוו (וועלכע לעבט היינט אין לאָס=אַנדזשעלעס) זאַלבעצווייט אַנטלאָפן געוואָרן פון געטאָ אין טאָג פון דער ליקווידאַציע, דעם 23טן סעפּטעמבער. ביידע אידישע פרויען פּאַרטיזאַנער זיינען אָנגעקומען אויף דער באַזע אין וואַלד וואו זיי האָבן געלעבט ביז יולי 1944 ווען זיי האָבן אַריינמאַרשירט אין ווילנע בעת איר באַפרייאונג דורך דער רוסישער אַרמיי.

פאַניע האָט געהאַלטן אָט די פאָטאָגראַפיע מיט זיך אַז זי איז אַנטלאָפן פון געטאָ, און עס איז ביי איר געבליבן די אַלע יאָרן, עד היום הזה.

נאָר אין די גרעסערע שטעט האָט מען געמאַכט די מער דויערהאַפטיקע געטאָס פאַרן מיעוט פון ליטווישן אידנטום וואָס איז געבליבן לעבן, נאָך די ערשטע גרויליקע חדשים.

דעם זעקסטן סעפּטעמבער 1941 (פערצן טעג אין אלול תש"א) האָט מען די ווילנער אידן אַריינגעפירט מיט צוואַנג אין צוויי געטאָס: "די קליינע געטאָ" (אַרום אידישע גאַס, דעם גאונס געסל, גלעזער געסל וכו'), וואָס מ'האָט ליקווידירט אין אייניקע וואָכן אַרום, און "די גרויסע געטאָ" וואָס מ'האָט ליקווידירט מיט צוויי יאָר שפּעטער. די משפּחה יאָכעלעס האָט מען איבערגעפירט פאַקטיש עטלעכע טריט "איבערן וועג" פון זייער וואַרשטאַט און וואוינונג אויף זאַוואַלנע גאַס ביז אויף הקדש=געסל (שפּיטאָל גאַס, היינט: ליגאָנינים) אין דער גרויסער געטאָ. כאָטש דער מהלך פאַר=זיך איז טאַקע געווען "ניט מער ווי אַ פאָר טריט" איז דאָס געווען אַן איבערגאַנג פון חירות לשעיבוד, פון לעבן ווי אַ מענטש אין דער אייגענער שטוב, ביז צו דער פאַרשקלאַפונג אין אַ פאַרשפאַרטער, אַרומגערינגלטער געטאָ, פון וועלכער מ'טאָר ניט אַרויס.

אַביסל שפּעטער האָט מען די משפּחה אַריבערגעשיקט אויף דער פּאַראַלעלער גאַס, סטראַשון גאַס (אַ נאָמען נאָך ר' מתתיהו סטראַשון ז"ל). און דאָרטן, אין אַ פיצינקער דירה פון צוויי צימערלעך אויפן הויף, האָט די משפּחה געלעבט איינגעקוועטשטערהייט ווי בהמות אין אַ וואַגאָן, מיט אַן ערך נאָך צוואַנציק מענטשן.

ניט קוקנדיק אויף דעם אַלעמען, האָט זיך פאָרט ניט געוואָלט גלייבן, אַז מען גייט אַלעמען אויסהרגענען. "אין וואַרשע איז נאָך ניט קיין מאַסן=מאָרד", זאָגט פאַניע. דאָס האָבן דערציילט די פּליטים פון פּוילן וואָס זיינען אַנטלאָפן נאָך דער דייטשישער אינוואַזיע (יענע טייל פּוילן האָבן די דייטשן געהאַט אָקופּירט שוין אין סעפּטעמבער 1939).

פאַניע דערמאָנט זיך: "אַז איין פרוי האָט זיך מיט נסים געראַטעוועט פון פּאָנאַר און איז צוריקגעקומען אין געטאָ, און זי האָט דערציילט, אַז מ'שיסט אויס אַלע אידן, האָט מען געמיינט אַז זי איז משוגע, ניט מיט אַלעמען".

אומגעפער אין יאַנואַר 1942, ווי ס'דערמאָנט זיך עס פאַניען, "האָט מען גענומען פאַרשטיין אַז זיי גייען טאַקע אויף אַן אמת אויסהרגענען אַלע אידן".

און עס האָט זיך גענומען אָרגאַניזירן עטלעכע אָרגאַניזאַציעס אונטערערדישע, געווידמעט דעם אידישן ווידערשטאַנד. פאַניע דערמאָנט זיך, ווי אַזוי עס האָבן זיך פאַראייניקט בונדיסטן, קאָמוניסטן, "אַלגעמיינע ציוניסטן" און ביתריסטן=רעוויזיאָניסטן. מען האָט זיך געסטאַרעט פאַרגעסן אין די אַלע פאַרמלחמהדיקע חילוקי=דעותן און סיכסוכים, און מ'האָט גענומען פּלאַנירן, בשותפות מיטן ניט=אידישן, אַלגעמיינעם אַנטי=פאַשיסטישן (דער עיקר: קאָמוניסטישן) אונטערערדישן ווען אין שטאָט, ווי אַזוי אַריינצושמוגלען געווער אין געטאָ. טאַקע אויף סטראַשון גאַס, וואו פאַניען איז געווען באַשערט צו לעבן אין געטאָ, האָבן די אונטערערדישע קעמפער געמאַכט אין אַ קעלער אַ "שול" פאַרן לערנען זיך שיסן (דעם קעלער קען מען אויך זען ביי היינטיקן טאָג).

ס'האָט ניט לאַנג געדויערט און פאַניע איז אַריין אין דער "פאַראייניקטער פּאַרטיזאַנער אָרגאַניזאַציע" ("עף=פּע=אָ"). דאָס איז געווען די צענטראַלע אידישע ווידערשטאַנד=אָרגאַניזאַציע; עס איז אויך געווען אַ זייער וויכטיקע "צווייטע פּאַרטיזאַנער אָרגאַניזאַציע".

אין משך פון גרעסטן טייל 1942 און אָנהייב 1943, ווי פאַניע דערמאָנט זיך, האָט מען אין אירע קרייזן נאָך געהאַלטן, אַז מ'קען און מ'דאַרף רעוואָלטירן קעגן דער דייטשער מאַכט אין געטאָ גופא. "אָבער אין יולי אומגעפער האָט מען גענומען טראַכטן וועגן אַנטלויפן צו די קעמפער=פּאַרטיזאַנער אין די וועלדער". דער איבערגאַנג אינעם פּלאַן פון ווידערשטאַנד איז פאַרשטאַרקט געוואָרן דעם 16טן יולי 1943 ווען די דייטשן האָבן געפאָדערט – און באַקומען – די אַרויסגעבונג צו זיי אויף דערהרגעט צו ווערן, דעם הויפּט פון דער עף=פּע=אָ, יצחק וויטענבערג. (עד היום ווייס

פאָרזעצונג אויף זייט צען

די שיינע משפּחה יאָכעלעס אָנהייב דרייסיקער יאָרן (1932 אָדער 1933). פאַניע יאָכעלעס (די היינטיקע פאַניע יאָכעלעס=בראַנצאָווסקי) איז די מיידעלע וואָס שטייט צו לינקס. לעבן איר שטייט אויפן בילד איר אינגערע שוועסטערל ריוועלע און טאַטע=מאַמע: בנימין יאָכעלעס, וועלכער האָט אָנגעפירט מיטן עלעקטריש=מעכאַנישן וואַרשטאַט "דינאַמאָ", און זיין פרוי רחל גאַלונסקי=יאָכעלעס.

צו רעכטס שטייט דער פאָטאָגראַף וואָס האָט גענוצט אַ מאַכאַרייקע אויף אָפּלייגן די פאָטאָגראַפירונג אויף עטלעכע סעקונדן, ער זאָל אויך קענען "אַריינשפּרינגען" אין בילד. סאַמע לינקס שטייט אַן אומבאַקאַנטע פרוי וואָס איז אויך אַריין אין בילד (אַזאַ פאָטאָגראַפיע איז פאָרט געווען אַ שטיקל געשעעניש יענע יאָרן). בנימין יאָכעלעסעס וואַרשטאַט איז געשטאַנען אויף זאַוואַלנע גאַס 33 (היינט: פּילימאָ 35).

פון איר משפּחה איז פאַניע די איינציקע וואָס האָט איבערגעלעבט די מלחמה. זי האָט ליב צו פירן סטודענטן אויף אָטאָ דעם אָרט אין ווילנע, וואו ס'איז היינט פאַראַן אַ געשעפט פאַר קעסטלעכע צאַצקעס און מעבל פאַר דער שטוב.

פאַניע מיט זיידע=באָבע (בערך 1934): ר' בן=ציון גאַלונסקי און די באָבע מרת חנה=לאה גאַלונסקי; פון דער היים איז זי געווען "אַראַנסקי", און דאָס בילד איז טאַקע געמאַכט געוואָרן אין שטעטעלע אַראַן, וואָס איז היינט וואַרענאַ אין ליטע. דאָס איז געווען אַ באַזוך אויף צו געזעגענען זיך מיט באָבע=זיידע האַרט פאַר זייער עולה זיין קיין ארץ ישראל.